

УДК 347.72(477+430+73)

Ю.Ю. Акіменко

ПРО ПРАВОВИЙ СТАТУС ТОВАРИСТВА ОДНІЄЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ, НІМЕЧЧИНІ ТА США

У зв'язку з розбудовою ринкової економіки в Україні перед законодавцем і юридичною наукою стоїть завдання створити правову основу ефективного використання потенціалу іноземних компаній для розвитку національної економіки. Україна має унікальну можливість будувати за кращими світовими зразками власну модель залучення іноземних інвестицій із урахуванням позитивних досягнень і похибок інших країн. Отже, надзвичайно важливим є дослідження правової бази та наукових напрацювань провідних постіндустріальних країн, а також міжнародних інституцій у сфері правового регулювання участі іноземних юридичних осіб у цивільних правовідносинах.

Останнім часом надзвичайно зростає зацікавленість з боку втілення певних економічних, політичних та соціальних інтересів громадян у такій формі участі в цивільних правовідносинах, як створення товариств з одним учасником («one man company» – товариство однієї особи), що зумовлює необхідність ґрунтовного дослідження особливостей правового становища їх на підставі законодавства, доктрини та практики провідних іноземних держав і вироблення пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства в цій сфері.

На відміну від класичних торгових товариств господарські товариства з одним учасником появились лише у другій половині ХХ століття: в німецькому праві такі товариства називаються «Einmanngesellschaft», у Франції – «la societe unipersonnelle», у праві Англії – «one man company». Такі вчені радянського періоду, як О. Флейшиць, В. Мозолін, В. Мусін, зазначали, що конструкція господарського товариства з одним учасником вступає в суперечність із самим поняттям юридичної особи. Виникнення таких товариств призводить до «розхитування» самого поняття юридичної особи (О. Флейшиць), усунення з нього того, заради чого воно було створене, – елементу колективності (В. Мозолін), «безцеремонного перекидання і прямого відходу від основних принципів буржуазного цивільного права» (В. Мусін) [1, 2].

Організаційно-правова форма товариства однієї особи, що вперше виникла в Німеччині, виявилася досить життєдіяльною та вдалою для організації підприємств середнього бізнесу, що поступово набула поширення в багатьох країнах.

Що стосується США, то на сьогодні всі штати прийняли закони про можливість існування такої організаційно-правової форми підприємницької юридичної особи, а ця організаційно-правова форма провадження діяльності набуває дедалі більшого поширення через вигідне поєднання атрибутів корпорації та партнерства [4].

Товариства однієї особи визнаються юридичними особами поряд з іншими господарськими товариствами та виступають як втілення інституту юридичної особи. Ця організаційно-правова форма набула великої популярності.

Подібні товариства можуть належати лише до об'єднань капіталів акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, товариств з додатковою відповідальністю. Саме в цих видах товариств забезпечується обмеженість ризику, а в певних випадках – відповідальність учасників за результати діяльності товариства. Персональне товариство (повне або командитне) у складі однієї особи або взагалі є неможливим (у командитному товаристві обов'язкова наявність двох категорій учасників – повних товаришів і вкладників), або в його створенні немає сенсу (обсяг відповідальності єдиного учасника повного товариства за зобов'язаннями останнього був би аналогічним відповідальності індивідуального підприємця за результати здійснення ним підприємницької діяльності – усім своїм майном).

Цікаво, що процедура створення товариства однієї особи у США є набагато простішою та менш тривалою ніж у інших видів господарських товариств. До того ж законодавство, що регламентує товариства однієї особи, містить більше диспозитивних норм. Окрім того, законодавчо встановлено мінімальний розмір статутного капіталу для таких товариств, який набагато менший, ніж для інших господарських товариств. Законодавство США створило додатковий стимул для обрання цієї форми (особливо на початку діяльності), який полягає в тому, що товариство однієї особи не сплачує податок на прибуток.

Статутний фонд ТОВ складається з часток, хоча відповідно до законодавства США частки учасників можуть визнаватися цінними паперами. У цьому разі при продажу такої частки учасник зобов'язаний виконати вимоги штатного та федерального законодавства про цінні папери [3].

Цікавим є факт обмеження французьким та американським законодавством терміну існування такого господарського товариства. Так, законодавство деяких штатів встановлює тридцятирічний строк функціонування товариства [3].

Таке товариство набуває прав юридичної особи з моменту реєстрації у відповідному державному органі (державній адміністрації, торговому чи судовому реєстрі тощо).

Цікавими є положення німецького законодавства, які передбачають, що з моменту затвердження статуту товариство однієї особи вважається створеним. Це означає, що фактично воно може вчиняти певні дії й до державної реєстрації, оскільки до нього застосовується законодавство про господарські товариства та положення статуту.

Слід зазначити, що в законодавстві зарубіжних країн по-різному вирішуються питання можливості заснування господарських товариств однією особою та їхньої діяльності. Проте можна говорити про тенденцію схвалення господарського товариства з одним учасником і надання пріоритету прямому способу їх утворення. Про це свідчить прийняття 21 грудня 1989 року Дванадцятої Директиви Ради Європейського Союзу № 89/667. Ця Директива визнає право створення одним із засновників лише товариства з обмеженою відповідальністю (ст. 1). Факт зосередження в одного учасника всіх часток було визнано ще у Другій Директиві 1976 року, однак тоді йшлося лише про можливість набуття всіх часток у процесі діяльності товариства, тобто після його реєстрації.

Дванадцята Директива передбачає наявність одного учасника з моменту реєстрації товариства і, відповідно, зосередження в його руках усіх часток. Тобто визнається прямий порядок створення господарського товариства з одним учасником. Крім того, стаття 6 Дванадцятої Директиви надає право в національному законодавстві передбачити створення акціонерних товариств з одним учасником [5]. Україна як держава, що прагне стати членом Європейського Союзу, передбачила в новому Цивільному кодексі прямий порядок виникнення товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю й акціонерного товариства.

Так, відповідно до ст. 114 ЦК, господарське товариство, крім повного і командитного товариств, може бути створене однією особою, яка стає його єдиним учасником. Тобто, по-перше, таке товариство може створюватися як фізичною, так і юридичною особою, оскільки стаття вживає поняття «особа». По-друге, одного учасника можуть мати лише товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю й акціонерне товариство.

Поряд з можливістю створювати господарське товариство з одним учасником ЦК встановив обмеження для всіх видів господарських товариств, які можуть мати одного засновника: товариство не може мати єдиним учасником інше господарське товариство, учасником якого є одна особа (ст.ст. 141, 151, 153 ЦК). Напевне, таке обмеження встановлено з метою запобігти повному звільненню від відповідальності реальних засновників. Крім того, для товариства з обмеженою відповідальністю (відповідно і для товариства з додатковою відповідальністю, оскільки до нього застосовуються норми про товариство з обмеженою відповідальністю) встановлено ще одне обмеження. А саме: згідно із ст. 141 ЦК особа може бути учасником лише одного товариства з обмеженою відповідальністю, яке має одного учасника.

Слід зазначити, що саме господарське товариство з одним учасником покликане замінити існуючі на сьогодні державні, казенні та комунальні підприємства, які породжені за радянських часів. Адже ЦК допускає існування підприємницьких товариств у вигляді господарських товариств (які можуть створюватися однією особою) і виробничих кооперативів, які є власниками свого майна, і не згадується про існування як самостійних суб'єктів цивільних відносин державних, казенних, комунальних підприємств з правовим режимом майна – господарське відання та оперативне управління. Висновок підтверджується, зокрема, прийнятими останнім часом нормативно-правовими актами, які передбачають перетворення державних підприємств на державні акціонерні товариства.

Та попри можливі недоліки господарського товариства з одним учасником є і багато позитивних моментів, на що звертають увагу й українські вчені. Серед них слід зазначити: незалежність існування господарського товариства з одним учасником від зміни учасників, тобто смерть чи припинення діяльності учасника не тягне за собою припинення діяльності самого товариства; вільне розпорядження учасником своїми корпоративними правами (наприклад, акціонер

може безперешкодно продати свої акції); розмежування відповідальності учасника і господарського товариства; можливість передачі управління товариством найманим працівникам (необов'язкова особиста участь у діяльності такого товариства) [6]. Слід відмітити також універсальність конструкції господарського товариства з одним учасником, оскільки вона може використовуватися в будь-якому секторі економіки – державному, комунальному, приватному [7]. Крім того, враховуючи те, що в Україні проводиться адаптація законодавства до законодавства Європейського Союзу, господарське товариство з одним учасником порівняно з організаційно-правовою формою унітарного підприємства більшою мірою відповідає вимогам останнього.

Аналіз наведених проблем дає підстави для загального висновку про те, що законодавство України, яке регламентує правовий статус товариства однієї особи, потребує подальшого удосконалення, яке доцільно здійснювати на базі вивчення досвіду країн, які вже мають належні механізми правового регулювання діяльності відповідних юридичних осіб. Доцільно було б законодавчо закріпити надану німецьким законодавством можливість функціонування товариства однієї особи протягом періоду між створенням та реєстрацією. Слід зазначити, що законодавство України містить багато прогресивних положень (наприклад, досить простий процес реєстрації), однак необхідно удосконалити порядок їх впровадження.

Література

1. Мусин В. Одночленные корпорации в буржуазном праве // Известия высших учеб. заведений. – 1981. – № 4. – С. 43. – (Сер.: Правоведение).
2. Флейшиц Е. Буржуазное гражданское право на службе монополистического капитала. – М.: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1948. – С. 29; Мозолин В. Корпорации, монополии и право в США. – М.: Изд-во МГУ, 1966. – С. 61; Мусин В. Одночленные корпорации в буржуазном праве // Известия высших учеб. заведений. – 1981. – № 4. – С. 49. – (Сер.: Правоведение).
3. Mann Richard A., Roberts, Barry. S. Essentials of Business Law and the Legal Environment. – U.S.A., 1998. – P. 650.
4. Акционерное общество и товарищество с ограниченной ответственностью: Сб. заруб. законод. / Сост., отв. ред. и авт. вступ. ст. проф. В.А. Туманов. – М.: БЕК, 1995. – С. 250.
5. Вінник О. Проблеми уніфікації вимог до суб'єктів господарювання та їх організаційно-правових форм // Підприємцтво, господарство і право. – 2000. – № 8. – С. 7.
6. Кибенко Е.Р. Корпоративное право: Учеб. пособие. – Х.: Эспада, 1999. – С. 270.
7. Вінник О. Господарське товариство однієї особи (про доцільність його запровадження в Україні) // Вісник господар. судочинства. – 2001. – № 2. – С. 157.